

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

АВТОРЕФЕРАТ

на докторска дисертация на тема

**Логически модели за предаването на
източника на информацията
в естествените езици**

Докторант:
Велислава Тодорова

Научен ръководител:
доц. д.ф.н. Евгени Латинов

28 януари 2022 г.

Съдържание

Съдържание	i
1 Формални факти за дисертацията	1
2 Цели на изследването	1
3 Други философски изследвания на евиденциалността	1
4 Структура на текста	2
4.1 Обща теоретична рамка	2
4.2 Терминология	2
4.2.1 Източник на информацията	2
4.2.2 Евиденциалност	3
4.2.3 Евиденциал	3
4.2.4 Адмиратив	3
4.2.5 Граматическа категория и грамема	3
4.3 Езикови данни	4
4.3.1 Културни особености, свързани с евиденциалността	4
4.3.2 Български	4
4.3.3 Кечуа	4
4.3.4 Шайен	4
4.3.5 Методологическа бележка	5
4.4 Формалните подходи	5
4.4.1 Модалният подход	5
4.4.2 Илокутивният подход	5
4.4.3 Динамична семантика	6
4.5 Философските теории	6
4.5.1 Евиденциали и видове значения	6
4.5.2 Възможните светове	6
4.5.3 Речеви действия	6
4.5.4 Езикови игри	6
5 Приноси	7
5.1 Нишката на модалния анализ	7
5.1.1 Български език	7
5.1.2 Модалният анализ	8
5.1.3 Възможните светове	8
5.2 Нишката на илокутивния анализ	8
5.3 Нишката на динамичния подход	8
Литература	10

1 Формални факти за дисертацията

Дисертацията се състои от около 150 стандартни машинописни страници. Библиографията ѝ съдържа около 70 заглавия.

2 Цели на изследването

Задачата ми при писането на тази дисертация беше да разгледам формално-семантичните подходи към граматическата категория евиденциалност, обръщайки специално внимание на философските теории за значението, на които се основават тези подходи, и в най-голяма степен – на трудностите, които лингвистите срещат в опитите си да вместят евиденциалността в рамките на избраните от тях теории. Разрешаването на тези трудности не е сред задачите, които съм си поставяла, но е изкушение, на което частично съм се поддавала.

Основната ми цел е да покажа максимално ясно какви недостатъци в съвременните философски схващания разкрива изследването на евиденциалността. Вторична моя цел е да изясня значението на граматическата категория евиденциалност и да защита тезата си, че тя е феномен с особено голяма значимост както за лингвистиката, така и за философията.

Периферна за изследването, но важна сама по себе си цел, която преследвам, е да покажа как аз виждам взаимоотношенията между лингвистиката и философията на езика, а именно: философията на езика трябва да предоставя на лингвистиката добри инструменти – термини, теории, хипотези – за осъществяване на езиков анализ, а за да стане това, е необходимо философите на езика да следят внимателно как изработените от тях инструменти се прилагат за конкретни езикови данни и да отстраняват недостатъци, когато такива станат явни.

3 Други философски изследвания на евиденциалността

Сара Мъри – като лингвист, в по-голяма степен, и философ, в по-малка – и Уилям Стар – като философ, в пълна степен – заедно се занимават именно с преразглеждане на философските теории, използвани в лингвистиката, в светлината на данните от езиците с граматическа евиденциалност. Те обосновават тезите си с примери основно от

езика шайен (Cheyenne) – индиански език, говорен в Северна Америка (напр. Murray и Starr 2018, 2021).

Мартина Фалер – без да претендира, че освен лингвист е и философ – си поставя въпроси, значими за философията на езика, и навлиза във философските теории, които има на разположение, за да описва евиденциалните значения, достатъчно, за да стигне до ограниченията им. Най-явно философският въпрос, на който тя се опитва да даде отговор в своята дисертация, е „Как се вписва евиденциалността в съвременните теории на значението?“ (Faller 2002, с. 3).

4 Структура на текста

Дисертацията се състои от пет глави. Първите две са въведителни, а следващите три представят същината на изследването.

4.1 Обща теоретична рамка

Първата глава, наречена *Обща теоретична рамка*, излага убежденията ми по някои основни за изследването въпроси. В първия раздел на тази глава давам дефиниция на *езиково значение* и разглеждам различните видове езиково значение, които ще имат отношение към изследването ми. Във втория и третия раздел на първата глава разглеждам съответно двата дяла на лингвистиката, които се занимават с езиковото значение: семантиката и прагматиката. Очертавам полетата на всеки от тях с много примери, предимно от български. В четвъртия раздел определям начина, по който ще употребявам термините *истина*, *лъжа*, *искреност* и *заблуда*, като за целите на тези определения въвеждам и разграничението между говорене на сериозно и говорене на игра. В петия, последен раздел на главата, споделям разбирането си за *пропозиция*, с което започнах изследването.

4.2 Терминология

Втората глава, *Терминология*, въвежда основните термини, използвани в дисертацията, и аргументира някои от потенциално спорните терминологични решения, които съм взимала.

4.2.1 Източник на информацията

Първият раздел на втората глава въвежда термина *източник на информацията* като основанието, на което говорещият прави изказване-

то си. Дисертацията ми се фокусира върху един единствен вид изказвания – твърдения – при които основанието се разбира като начина, по който сме научили това, за което говорим.

4.2.2 Евиденциалност

Вторият раздел на втората глава разглежда подробно евиденциалността – граматическата категория, чието първично значение е източника на информацията. Тук илюстрирам с примери как различни „екзотични“ езици (включително български) предават източника на информацията с граматически средства; приемам за целите на изследването си дефиницията на Aikhenvald (2004), която определям – спрямо останалите съществуващи дефиниции – като тясна, ограничена и строга. (Всяко от тези три определения е разяснено, заедно със съответствието си.) Накратко споменавам други начини за изразяването на източника на информацията, различни от евиденциалността. Правя и кратка историческа справка за възникването на термина в чуждата и българската лингвистична литература.

4.2.3 Евиденциал

Третия раздел въвежда термина *евиденциал* в двусмислената употреба, която приемам за целите на дисертацията си. В единия си смисъл терминът означава ‘член на граматическата категория евиденциалност’, а в другия – ‘маркер за евиденциалност’.

4.2.4 Адмиратив

В четвъртия раздел на втората глава разглеждам свързаната с евиденциалността категория адмиратив. Тук споделям и виждането си, че в български един от евиденциалите – ренаративът – има адмиративни употреби.

4.2.5 Граматическа категория и грамема

В петия раздел разяснявам употребата си на термините *граматическа категория* и *грамема*. Грамемите са членовете на граматическите категории. Тук споменавам, че за дисертацията ми най-съществени са морфологичните категории и много често под *граматическа категория* ще имам предвид морфологична категория.

4.3 Езикови данни

От третата глава започва изложението на изследването. В нея представям констатациите, които са правени от лингвисти, изучаващи преподаването на информацията с граматически средства.

4.3.1 Културни особености, свързани с евиденциалността

В първия раздел на третата глава представям някои наблюдения за културните особености на обществата, говорещи езици с евиденциалност. Наблюденията, които излагам, са правени от лингвисти, носители на езици без евиденциалност, по време на теренни проучвания на езици *с* евиденциалност.

4.3.2 Български

Вторият раздел на третата глава разглежда евиденциалността в български. Тук правя преглед на литературата за българските евиденциали, налична на български език, като извеждам общоприетите положения. Разглеждам подробно двата основни неформални анализа на евиденциалността в български: (Герджиков 1984) и (Куцаров 1984). Излагам своята позиция по неясните и по спорните въпроси от тези анализи. Накрая давам глас на критичното си мнение за схващането за българските евиденциали, излагано в англоезичната лингвистична литература, която систематично игнорира научните публикации по въпроса на български език.

4.3.3 Кечуа

В третия раздел на третата глава разглеждам евиденциалността в езика кечуа, по-точно в Кузко кечуа (Cuzco Quechua) – език от семейството кечуа, говорен в департамента Кузко на Перу. Предлагам преглед на три различни постановки за евиденциалната система на този език, всички предложени от един и същи автор – Мартина Фалер (Faller 2002, 2006, 2011).

4.3.4 Шайен

В четвъртия раздел описвам евиденциалността в Северноамериканския език шайен (Cheyenne) по данните на Мургау (2010).

4.3.5 Методологическа бележка

В края на третата глава си разрешавам да коментирам подходите, използвани от лингвистите, при събирането на данни за евиденциалността. Коментарите ми в този раздел са предимно критични.

4.4 Формалните подходи

Четвъртата глава – *Формалните подходи* – представя голяма част от съществуващите към момента формални анализи на евиденциалността. Те са организирани в три групи: модални, илокутивни и динамични.

4.4.1 Модалният подход

Първите формални анализи на езикови елементи, предаващи източника на информацията, използват епистемична модална логика като свой инструмент. Най-ранният такъв анализ е направен от Ангелика Кратцер в началото на деветдесетте (Kratzer 1991), като той е насочен към епистемичната модалност в немския и стъпва на по-ранни предложения на същата авторка за формално представяне на модалността (например Kratzer 1977), но между другото разглежда една от възможните употреби на модалния глагол *sollen*, с която се изразява преизказност.

По-късните анализи, които разглеждам, са два: исторически значимата статия (Izvorski 1997), в която за първи път се прави опит за формално-семантичен анализ на евиденциалността в няколко езика, сред които с най-много примери участва българският; както и по-съвременната публикация (Faller 2011), която дава възможност за сравнение между модалния и илокутивния подход, приложени върху един и същи език – кечуа.

4.4.2 Илокутивният подход

Илокутивен подход към евиденциалността, в смисъла на теорията на речевите действия, е приложен от Faller (2002) в нейната дисертация за евиденциалните енклитики в кечуа. С това са повдигнати въпроси и разкрити проблеми, свързани със съвременните теории на значението. Мартина Фалер заключава, че анализът ѝ сочи към нуждата да съществува шести тип илокутивни цели в допълнение към стандартните пет, а именно *презентативни* (*presentative*).

4.4.3 Динамична семантика

Динамичната семантика разглежда значението процесуално, като преход от едно състояние в друго. Съществуват няколко различни динамично-семантични подхода към евиденциалността. Този, който аз разглеждам, е предложеният от Murray и Starr (2021) за анализ на евиденциалите в шайен. Претенцията на динамичните анализи е да бъдат приложими за всички евиденциали във всички езици за разлика от модалния и илокутивния подход.

4.5 Философските теории

Последната глава, *Философските теории*, се задълбочава в теоретичните основания на предложените в предходната глава формални лингвистични анализи. От една страна представям накратко концептуалната рамка на всеки тип формален подход към евиденциалността, от друга избирам някакъв конкретен проблем, върху който се съсредоточавам по-внимателно.

4.5.1 Евиденциали и видове значения

В първия раздел на тази глава излагам опитите значението на евиденциалите да се разглежда като частен случай на някой от обичайните типове езиково значение и аргументите защо това не е възможно.

4.5.2 Възможните светове

Вторият раздел разглежда теоретичната основа на модалния подход – семантиката на възможните светове. Там се спирам на дефиницията на *пропозиция* и нейната привидна кръговост.

4.5.3 Речеви действия

Третият раздел е посветен на теорията на речевите действия и в него представям едно предложение за прекласификация на типовете речеви действия, което е мотивирано от илокутивния анализ на евиденциалността.

4.5.4 Езикови игри

В последния раздел проследявам как е възникнала динамичната семантика от идеята комуникацията да се мисли като вид игра.

5 Приноси

В тази дисертация изложих систематично голяма част от съществуващите към момента формални лингвистични анализи на евиденциалността, като целта ми беше да изясня философските основания на тези анализи, да открия възникващите проблеми и да предложи решения. Доколкото ми е известно, не съществува друг текст, който да е посветен на философската страна на предаването на източника на информацията в естествените езици. Отделните лингвистични подходи често са съпроводени с философска обосновка, но систематичен преглед на тези обосновки не е правен досега.

По време на докторантурата си съм публикувала статии на теми, свързани с темата на дисертацията. В настоящия текст обаче не са включени части от нито една от тези публикации. Където е било уместно, са направени препратки към тях.

През трите централни глави на дисертацията ми – *Езиковите данни*, *Формалните подходи* и *Философските теории* – преминават три нишки, всяка от които може да се проследи самостоятелно. Първата е нишката, свързваща българския език с модалния анализ, предложен за неговата евиденциалност, и със семантиката на възможните светове, която служи за основа на този анализ. Втората нишка свързва кечуа с илокутивния анализ и теорията на речевите действия. Третата нишка свързва шайен с динамичната семантика и схващането на разговора като езикова игра.

5.1 Нишката на модалния анализ

5.1.1 Български език

Заниманията ми с евиденциалността в българския език дадоха няколко значими резултата. Първият от тях е предложението ми неясният семантичен признак 'субективност', характеризиращ конклузива и дубитатива, да се замени с по-ясното, а и по-точно, макар и тромаво: 'липса на пряк сетивен опит за действието от страна на говорещия'. Вторият резултат е аргументираната подкрепа, която давам за твърдението, че евиденциалността в българския език е единна четиричленна категория. Третият резултат е критиката ми към англоезичната литература за българските евиденциали, която упорито игнорира лингвистичните трудове по темата на български език.

5.1.2 Модалният анализ

Модалният анализ, предложен от Румяна Панчева (тогава Изворски) с примери основно от български, е първият логически модел за предаването на източника на информацията в естествените езици. Интересно е, че и първото неформално описание на граматическите средства за предаване на източника на информацията е дадено от Александър Теодоров-Балан за българския, при това 12 години преди всеизвестното съчинение за индианските езици на Франц Боас. Проследяването на тази нишка ме доведе до констатацията, че българският език е изключително значим за историята на евиденциалността в лингвистиката.

5.1.3 Възможните светове

Задълбочаването във философските основания на модалния подход към евиденциалността ми даде повод да разгледам привидната кръговост в дефиницията на *пропозиция*, използвана в семантиката на възможните светове, и да покажа, че тя е именно привидна.

5.2 Нишката на илокутивния анализ

Илокутивният анализ на евиденциалите в кечуа ме насочи към преразглеждане на класификацията на речевите действия и това начинание доведе до моето предложение за връщане към концептуалните основания на класификацията и тяхното преразглеждане. Резултатът от това начинание беше стойна, основана на ясно определени понятия класификация, която отговаря на нуждите на изследователите да представят адекватно данните от естествените езици.

5.3 Нишката на динамичния подход

Присъединих се към Сара Мъри и Уилям Стар в убеждението им, че е възможно да има единен подход към евиденциалността на над-езиково, т.е. обхващащо много езици, ниво. Този подход е основан до голяма степен на невъзможността на евиденциалното значение да породии анафора. Аргументът, който оригинално допринасям към дискусиата, оборва твърдението, че в български подобна анафора е възможна, като ясно показва как използваният пример всъщност илюстрира дейксис, не анафора.

Проследяването на тази нишка във философските ѝ възли, ми помогна да възстановя и изложа в най-основни линии историята на идея-

та за езиковите игри, която започва от Лудвиг Витгенщайн и примера му със зидаря, но след това преминава през теория на игрите и стига до динамичните логики.

Литература

- Aikhenvald, Alexandra Y. (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press, с. 452.
- Faller, Martina (2002). „Semantics and Pragmatics of Evidentials in Cuzco Quechua“. Докт. ... дис. Stanford, с. 286. URL: <http://personalpages.manchester.ac.uk/staff/martina.t.faller/documents/Thesis-A4.pdf>.
- (2006). „Evidentiality and Epistemic Modality at the Semantics/Pragmatics Interface“. В: с. 1–32. URL: https://www.academia.edu/25944467/Evidentiality_and_Epistemic_Modality_at_the_Semantics_Pragmatics_Interface.
- (2011). „A possible worlds semantics for Cuzco Quechua evidentials“. В: *Proceedings of SALT 20*, с. 660–683.
- Izvorski, Roumyana (1997). „The present perfect as an epistemic modal“. В: *Semantics and Linguistic Theory (SALT) 8*. Cornell: CLC Publications, с. 222–239.
- Kratzer, Angelika (1977). „What 'must' and 'can' must and can mean“. В: *Linguistics and Philosophy* 1.3, с. 337–355.
- (1991). „Modality“. В: *Semantics. An International Handbook of Contemporary Research*. Под ред. на Arnim von Stechow и Dieter Wunderlich, с. 639–650.
- Murray, Sarah E. (2010). „Evidentiality and the Structure of Speech Acts“. Докт. ... дис. Rutgers.
- Murray, Sarah E. и William B. Starr (авг. 2018). „Force and conversational states“. В: *New Work on Speech Acts*. Oxford University Press, с. 202–236. ISBN: 9780198738831. DOI: [10.1093/oso/9780198738831.003.0009](https://doi.org/10.1093/oso/9780198738831.003.0009).
- (2021). „The structure of communicative acts“. В: *Linguistics and Philosophy* 44, с. 425–474.
- Герджиков, Георги (1984). *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Наука и изкуство, с. 272.
- Куцаров, Иван (1984). *Преизказването в българския език*. София: Народна просвета, с. 96.